

สรุปการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย สรุปการวิจัย
ได้ดังนี้

ประวัติและวิวัฒนาการการศึกษาฝ่ายสงฆ์

การศึกษาฝ่ายสงฆ์ เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานีโดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์นโยบาย และทะนุบำรุงการศึกษาค้นพระพุทธรศาสนา การศึกษาได้พัฒนาต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ จนปัจจุบันนี้ การเรียนการสอนได้ถูกพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ สมัยกรุงสุโขทัยการศึกษาฝ่ายสงฆ์เจริญถึงขีดสุดในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาธิไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานของความเจริญค่านนี้ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยถือว่าการอุปสมบทหรือบรรพชาในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา สมัยกรุงธนบุรี แมว่าจะมีสงครามค้ำเนินติดต่อกันไม่ไค่ขาด ก็ยังปรากฏว่าพระมหากษัตริย์ทรงสนพระทัยในการศึกษาฝ่ายสงฆ์ แม้พระองค์เองยังทรงศึกษาค้น วิจัยสันนาธุระ ครั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในระยะต้น การศึกษาฝ่ายสงฆ์ได้วิวัฒนาการทุกค่าน ไค่มีการปรับปรุง สังคายนาพระไตรปิฎกอันเป็นหลักสูตร พระมหากษัตริย์ทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ พร้อมทั้งทรงอำนวยการความสะดวกค่านต่าง ๆ เช่น ค่านอาคารสถานที ค่านงบประมาณและอื่น ๆ จึงเป็นเหตุให้การศึกษาฝ่ายสงฆ์อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์มาตลอดจนถึงปัจจุบัน

ค่านหลักสูตรเริ่มจากการศึกษา 2 แผนกคือ แผนกคันทธุระ และวิยสันนาธุระ ฝ่ายวิยสันนาธุระศึกษากันในป่าซึ่งเรียกว่า อรัญวาสี ส่วนคันทธุระ ศึกษากันตามวัดในเมือง เรียกว่า คามวาสี หลักสูตรของวิยสันนาธุระ คือ การบำเพ็ญภาวนาหาความสงบเป็นการปฏิบัติสมณะสมาธิทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลักสูตรของคันทธุระ คือการศึกษาพระไตรปิฎก การศึกษาฝ่ายสงฆ์ในปัจจุบันได้วิวัฒนาการมาจากการศึกษาฝ่ายคันทธุระ ส่วนฝ่ายวิยสันนาธุระเป็นหลักสูตรประกอบในชั้นสูง พระไตรปิฎกอันเป็นหลักสูตรนั้น ปรากฏชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า แบ่งเป็น 3 ระดับคือ การแปลจบพระสุคตัมปิฎก เป็นเปรียญตรี การแปลพระสุคตัมปิฎกและพระวินัยปิฎกเป็นเปรียญโท และการแปลจบทั้งพระสุคตัมปิฎก พระวินัยปิฎก พระอภิธรรมปิฎก

เป็นเปรียญเอก หลักสูตรนี้ใช้ตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือเปลี่ยนจาก 3 รัชสมัยเป็น 9 ประโยค ถ้าสอบได้ 3 ประโยค เป็นเปรียญตรี สอบได้ 4-6 ประโยค เป็นเปรียญโท และสอบได้ 7-9 ประโยค เป็นเปรียญเอก ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นสอบได้ 4 ประโยค เป็นเปรียญตรี สอบได้ 5-6 ประโยค เป็นเปรียญโท และสอบได้ 7-9 ประโยค เป็นเปรียญเอก

คานอาคารสถานที่ พระมหากษัตริย์ทรงอุทิศพระราชวัง ปราสาทราชมนเฑียรเป็นสถานศึกษาสำหรับพระสงฆ์ นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากจะทรงอุทิศปราสาทราชมนเฑียรแล้ว ได้มีการสร้างגעงหรือสถานศึกษาสำหรับสงฆ์ เป็นเหตุให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ บริหาร และผู้มีศรัทธาทั้งหลายต่างพากันอุทิศ รั้ง บ้าน และสร้างגעง เป็นสถานศึกษาโดยเสด็จถวาย เมื่อการศึกษาฝ่ายสงฆ์เจริญยิ่งขึ้น จึงได้ใช้พระอารามหลวงเป็นสถานศึกษา จนตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย

คานบุคคลากร เดิมพระเถระผู้ใหญ่ทรงคุณวุฒิ พระมหากษัตริย์และนักปราชญ์ราชบัณฑิตเป็นผู้สอน และผู้บริหารการศึกษาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้สอนเปลี่ยนไปเป็นพระสงฆ์สมณศักดิ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักปราชญ์ราชบัณฑิต ผู้บริหารการศึกษาเปลี่ยนไปเป็นความรับผิดชอบของสมาคมคือ มหาเถรสมาคม คานงบประมาณยังคงอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์

ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์

ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ หรือการศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในความรับผิดชอบของมหาเถรสมาคมร่วมกับกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ณ กรมการศาสนา มีกองงานเลขาธิการมหาเถรสมาคมเป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั่วราชอาณาจักร การศึกษาฝ่ายสงฆ์ในรูปแบบมหาวิทยาลัย หรืออุดมศึกษาเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2512 ตามคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. 2512 อันการศึกษาระดับอุดมศึกษานี้ได้ดำเนินอยู่แล้ว แต่เพิ่งได้รับการรับรองว่าเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์เมื่อมีคำสั่งฉบับนี้ มีสภาการศึกษา 2 แห่งคือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดการศึกษาฝ่ายธรรมยุติกและสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์จัดการศึกษาฝ่ายมหานิกาย นอกจากนี้ยังมีวิทยาลัยการเผยแพร่วรรพคุณศาสนาของคณะสงฆ์

ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งจัดตั้งโดยมูลนิธิหรือภริกรรมมหาธาตุวิทยาลัยคือ วิทยาลัยจิตตภาวันการเผยแพรพระพุทธศาสนา ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจึงแยกออกเป็น 4 ฝ่าย คือ

1. โรงเรียนพระปริยัติธรรม
2. มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
3. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
4. วิทยาลัยจิตตภาวันการเผยแพรพระพุทธศาสนา

โรงเรียนพระปริยัติธรรม

โรงเรียนพระปริยัติธรรม จัดการศึกษาเป็น 3 แผนกคือ แผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกบาลีแผนใหม่ เดิมจัดที่มหาธาตุวิทยาลัยและมหามกุฏราชวิทยาลัย ต่อมาได้ส่งเสริมให้สำนักศึกษาพระปริยัติธรรมทั่วพระราชอาณาจักร และยังส่งเสริมให้สำนักศึกษาพระปริยัติธรรมในต่างประเทศอีกด้วย การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง 3 แผนกนี้พระสงฆ์สมณศักดิ์และทรงคุณวุฒิเป็นผู้สอนและบริหารการศึกษา ทั้งนี้อยู่ในความรับผิดชอบของมหาเถรสมาคม

การศึกษาแผนกธรรม แบ่งเป็น 3 ระดับคือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก หลักสูตรกำหนดความยากง่ายตามลำดับขั้นซึ่งประกอบด้วย 4 วิชาคือ วิชาเรียงความกระตุกรรม วิชาธรรม วิชาพุทธประวัติศาสนพิธี และวิชาวินัย การวัดผล เดิมใช้วิธีเก็บคะแนนโดยหักส่วนที่ผิดออก การตัดสินคะแนนปัจจุบัน เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2500 โดยแต่ละวิชาต้องสอบได้คะแนน 70 คะแนน คะแนนรวมของทั้ง 4 วิชาต้องได้ 200 คะแนน และไม่มีวิชาใดสอบได้ศูนย์ จึงจะนับว่าสอบได้

การศึกษาแผนกบาลี แบ่งเป็น 3 ระดับคือ ชั้นเปรียญตรีต้องจบชั้นประโยค 3 หรือ ป.ช.3 ชั้นเปรียญโท ต้องจบชั้นประโยค 4-6 หรือ ป.ช.4-6 และชั้นเปรียญเอก ต้องจบชั้นประโยค 7-9 หรือ ป.ช.7-9 หลักสูตรกำหนด 4 วิชา ได้แก่ วิชาบูรพภาค วิชาไวยากรณ์บาลี วิชาแปลภาษาบาลี และวิชาแต่งฉันทบาลี การวัดผลตัดสินเป็นรายวิชา ใช้วิธีเก็บคะแนนโดยหักส่วนที่ผิดออก เฉพาะวิชาบูรพภาคผิดไม่ได้เกิน 12 เกณฑ์การตัดสินได้หรือตก คือ ชั้นประโยค 3 หรือ ป.ช.3 วิชาแปลภาษาบาลี ต้องได้ 2 ส่วนที่เหลือ 3 วิชาต้องได้ 6 และไม่มีวิชาใดได้ศูนย์ สำหรับชั้นประโยค 4-5 หรือ ป.ช.4-5 ทุกวิชาต้องได้ 2 สำหรับชั้นประโยค 6-9 หรือ ป.ช.6-9 มีการพิจารณาโดยละเอียดเพื่อให้สมบูรณ์อีกด้วย

การศึกษาแผนกบาลีแผนใหม่ มี 3 ระดับคือ ชั้นเปรียญตรี กำหนดเวลาเรียน 3 ปีหรือ 3 ชั้น
ชั้นเปรียญโทกำหนดเวลาเรียน 3 ปีหรือ 3 ชั้น ส่วนชั้นเปรียญเอกกำหนดเวลาเรียน 4 ปีหรือ 4 ชั้น
หลักสูตรกำหนด 3 องค์ประกอบ คือ บาลีศึกษา สามัญศึกษา และปริทัศน์ศึกษา การศึกษาแผนกบาลี
แผนใหม่ อาจเรียนควบคู่กับการศึกษาแผนกบาลีได้

มหาวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร
เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกาประกาศตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2488 มีความมุ่งหมายจะ
ให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูง คือ ชั้นอุดมศึกษา ประกอบด้วย นายก प्रधान รองประธาน
กรรมการ เลขานุการ รองเลขานุการ และ คณะที่ สภาการศึกษาเป็นผู้บริหารการศึกษา โดยมีกองเลขา
ธิการ เป็นศูนย์กลางดำเนินงานด้านการศึกษาซึ่งแบ่งเป็น 4 ฝ่ายคือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายวิชาการ ฝ่าย
ปกครอง และฝ่ายกิจกรรม หลักสูตรการศึกษาจัดเป็นระดับชั้นดังนี้

ชั้นอบรม กำหนดหลักสูตร 3-5 เดือน ก่อนเข้าสอบคัดเลือกเข้าศึกษาในสถาบัน ซึ่ง
รับผู้พื้นฐานทางนักธรรมและเปรียญธรรมมาก่อน

ชั้นมูลศึกษา กำหนดหลักสูตร 1 ปี

ชั้นเตรียมอุดมศึกษา กำหนดหลักสูตร 2 ปี

ชั้นอุดมศึกษา กำหนดหลักสูตร 4 ปี แบ่งเป็น 7 คณะ คือ คณะปรัชญา คณะจิตวิทยา คณะ
สังคมศาสตร์ คณะภาษาศาสตร์ คณะวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต คณะประวัติศาสตร์และโบราณคดี
และคณะวิชาการศึกษา ภาควิชาการกำหนด 3 หมวดวิชาได้แก่ หมวดวิทยาศาสตร์ หมวดวิชาภาษา
และหมวดวิชาประกอบ สำหรับชั้นอุดมศึกษาจำนวนหน่วยกิต หมวดวิทยาศาสตร์ 40 หน่วยกิต หมวด
วิชาภาษา 108 หน่วยกิต หมวดวิชาประกอบ 92 หน่วยกิต รวม 240 หน่วยกิต ภาคปฏิบัติของปฏิบัติ
กรรมฐาน และปฏิบัติศาสนกิจ ตามที่สภาการศึกษากำหนดให้เป็นเวลา 1 ปี เมื่อจบหลักสูตรชั้นอุดมศึกษา
แล้ว จึงจะมีสิทธิได้รับปริญญาตรี ศาสนศาสตรบัณฑิต (ศ.บ.)

การวัดผลการศึกษาทุกระดับชั้นจะต้องสอบได้เป็นรายหมวดวิชา ไม่มีการสอบแก้ตัว ถ้าสอบวิชาหมวดศาสนาตกถือว่าพบคสทช. เป็นนักศึกษา เฉพาะชั้นอุดมศึกษาปีที่ 4 ทุกวิชาต้องสอบเป็นภาษาอังกฤษ ยกเว้นวิชาที่ต้องใช้ภาษาไทยโดยเฉพาะ เกณฑ์การตัดสินคะแนนคิดเป็นระดับชั้นดังนี้ ก (A) มีค่าเท่ากับ 4 (90-100 %) ข (B) มีค่าเท่ากับ 3 (80-89 %) ค (C) มีค่าเท่ากับ 2 (70-79 %) ง (D) มีค่าเท่ากับ 1 (60-69 %) จ (E) มีค่าเท่ากับ 1 (ต่ำกว่า 60 %) ทุกหมวดวิชาต้องสอบได้ 60 % ขึ้นไป จึงจะถือว่าสอบได้ ถ้าได้คะแนนระดับชั้น ก (A) จะได้เกียรติคุณอันดัมเอก ชั้น ข (B) จะได้เกียรติคุณอันดัมโท

นอกจากนี้ สภากาการศึกษาามหาจุฬาราชวิทยาลัย ได้จัดตั้งคณะพระพุทธรักษาเป็นคณะพิเศษสำหรับชาวต่างประเทศผู้สนใจในพระพุทธศาสนา โดยกำหนดหลักสูตร 5 ปี แบ่งเป็นภาคทฤษฎี 4 ปี ภาคปฏิบัติสมถะวิปัสสนา 1 ปี ผู้สำเร็จจะได้รับปริญญาพุทธศาสนศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ศึกษามหาวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ประกอบด้วย สภานายก อธิการบดี เลขาธิการ และคณบดี เป็นฝ่ายบริหารการศึกษา โดยมีสำนักงานเลขาธิการเป็นศูนย์กลางในการบริหารงาน ซึ่งแบ่งเป็นกองและแผนกต่าง ๆ แผนกการศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ มีดังนี้

ชั้นบาลีอรรถปริยัติศึกษา หลักสูตร 2 ปี รับผู้สำเร็จชั้นเปรียญธรรม 4 (ป.ธ.4) เรียนวิชาภาษาบาลี วิชาธรรม วิชาพระพุทธศาสนา และวิชาสามัญ ซึ่งเทียบเท่ากับวิชาในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และมีชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ผู้สำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตร "บาลีอรรถปริยัติศึกษา"

ชั้นบาลีสาธิตศึกษา หลักสูตร 6 ปี รับผู้สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เรียนวิชาภาษาบาลี วิชาธรรม และวิชาสามัญ ซึ่งเทียบเท่ากับวิชาในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และมีชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ผู้สำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตร "บาลีสันนิษิตศึกษา"

ชั้นบาลีเตรียมอุดมศึกษา หลักสูตร 2 ปี รับผิดชอบสำเร็จชั้นบาลีอบรมศึกษา และบาลีสาธิตศึกษา
เรียนวิชาภาษาบาลี วิชาธรรม วิชาพระพุทธศาสนา และวิชาสามัญ ซึ่งเทียบกับวิชาในชั้นมัธยม
ศึกษาตอนปลาย ผู้สำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตร "บาลีเตรียมอุดมศึกษา"

ชั้นอบรมครูศาสนศึกษา หลักสูตร 2 ปี รับผิดชอบสำเร็จชั้นบาลีเตรียมอุดมศึกษา เรียนวิชา 3
วิชา รวม 100 หน่วยกิต ได้แก่ วิชาบังคับบาลี-พุทธศาสนา 10 หน่วยกิต วิชาบังคับพื้นฐาน 65
หน่วยกิต และวิชาเลือก 19 หน่วยกิต ผู้สำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตร "อบรมครูศาสนศึกษาชั้นสูง"

ชั้นอุดมศึกษา หลักสูตร 4 ปี แบ่งเป็น 3 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์
และ คณะมานุษยสังเคราะห์ศาสตร์ รับผิดชอบสำเร็จชั้นบาลีเตรียมอุดมศึกษา กำหนดวิชาในหลักสูตรดังนี้
คณะพุทธศาสตร์ วิชาภาษาบาลี 54 หน่วยกิต วิชาพุทธศาสนา 43 หน่วยกิต วิชาศาสนาและปรัชญา
73 หน่วยกิต และวิชาการศึกษา 41 หน่วยกิต รวม 211 หน่วยกิต คณะครุศาสตร์ วิชาการ
ศึกษา 68 หน่วยกิต วิชาจิตวิทยา 34 หน่วยกิต วิชาบรรณารักษะ 28 หน่วยกิต และวิชาคณิตศาสตร์
วิทยาศาสตร์ 74 หน่วยกิต รวม 204 หน่วยกิต คณะมานุษยสังเคราะห์ศาสตร์ วิชาภาษาไทย 36
หน่วยกิต วิชาภาษาอังกฤษ 78 หน่วยกิต วิชาการศึกษา 71 หน่วยกิต และวิชาสังคมศาสตร์ 73
หน่วยกิต รวม 258 หน่วยกิต ผู้สำเร็จชั้นอุดมศึกษา มีสิทธิ์ได้รับปริญญา พุทธศาสตรบัณฑิต (พท.บ.)
สาขาพุทธศาสตร์ สาขาครุศาสตร์ และ สาขามานุษยสังเคราะห์ศาสตร์

การวัดผลการศึกษา ในชั้นบาลีอบรมศึกษา และบาลีสาธิตศึกษา เกณฑ์การตัดสินคิดเป็นคะแนน
ร้อยละ สำหรับชั้นอบรมครูศาสนศึกษา คิดเป็นระดับคะแนนดังนี้ ระดับ ก (A) มีค่าเท่ากับ 4
(90-100 %) ข (B) มีค่าเท่ากับ 3 (75-89 %) ค (C) มีค่าเท่ากับ 2 (60-74 %)
ง (D) มีค่าเท่ากับ 1 (50-59 %) จ (E) มีค่าเท่ากับศูนย์ (ต่ำกว่า 50 %) ถือว่า
สอบตก

ในชั้นอุดมศึกษา คิดเป็นระดับคะแนนดังนี้ ก (A) 90-100 % ข (B) 75-89 %
ค (C) 65-74 % ง (D) 60-64 % จ (E) ค่ากว่า 60 % และ ฉ (I) ถือว่า
ไม่สมบูรณ์ ส่วนค่าระดับคะแนนมีค่าเท่ากับชั้นอบรมครูศาสนศึกษา คือ จากระดับ ก ถึงระดับ จ
มีค่าเท่ากับ 4 3 2 1 0 ตามลำดับ การตัดสินทุกวิชาต้องได้คะแนนอย่างต่ำระดับ ง
คะแนนเฉลี่ย 2.00 ขึ้นไป และไม่มีวิชาใดได้คะแนน จ จึงจะจบหลักสูตร ถ้าได้คะแนนเฉลี่ย
3.50-4.00 ได้เกียรติยศอันดับหนึ่ง 3.00-3.49 ได้เกียรติยศอันดับสอง

วิทยาลัยจิตภาวันการ เเผยแพรพระพุทธศาสนา

วิทยาลัยจิตภาวันการ เเผยแพรพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ ณ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2510 เป็นวิทยาลัยซึ่งดำเนินการโดย มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย รับสามเณร เข้าศึกษาอยู่ประจำในวิทยาลัย แผนการศึกษามีดังนี้

ระดับปฐมพุทธศาสตร์ หลักสูตร 3 ปี มัชฌิมพุทธศาสตร์ หลักสูตร 3 ปี เตรียมอุดมพุทธศาสตร์ หลักสูตร 2 ปี และอุดมพุทธศาสตร์ หลักสูตร 4 ปี แบ่งเป็นคณะต่าง ๆ คือ คณะศาสนศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะภาษาศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะนวัตกรรมการศึกษา และคณะสังคมวิทยา หลักสูตรแบ่งวิชา เป็น 2 สาย คือ สายศาสนา เป็นวิชาบังคับ ประกอบด้วยวิชา ภาษามาลี และพระพุทธศาสนา และสายสามัญศึกษา อันประกอบด้วย วิชาสายสามัญศึกษา

การวัดผลการศึกษา กิจคะแนนเป็นร้อยละ ถ้อยคะแนน 60 % จึงจะสอบได้ คณะจารย์มีทั้งอาจารย์ประจำ และอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งได้แก่ ผู้ที่วิทยาลัยคัดเลือกตามความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ สำหรับคณาจารย์ประจำจะได้รับเงินสมนาคุณปีจจัยเพื่อใช้สอยส่วนตัว คำนวณประมาณได้จากผู้มีจิตศรัทธาบริจาค ทุนของมูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย และผลประโยชน์ของวิทยาลัย

นอกจากนี้ วิทยาลัยได้จัดการศึกษาอีกแผนกหนึ่งหรือหน่วยหนึ่ง มีชื่อว่า หน่วยพัฒนาการทางจิต ซึ่งเป็นการอบรมพระภิกษุ เพื่อการเผยแพรพระพุทธศาสนา และพัฒนาชนบทที่ขาดแคลนค่านต่าง ๆ สำหรับโครงการของวิทยาลัย จะจัดการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาโดยการขยายการศึกษาเพิ่มขึ้นตามลำดับ

อภิปราย

ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยนักศึกษา 6 ประเภท คือ นักศึกษาธรรม นักศึกษามาลี นักศึกษามาลีแผนใหม่ นักศึกษามาหภูมิภวราชวิทยาลัย นักศึกษามาหภูมิภวราชวิทยาลัย และนักศึกษาวินิจฉัยจิตภาวันการ เเผยแพรพระพุทธศาสนา

1. ความพระพุทธศาสนา ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์เป็นศูนย์กลาง เสริมพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติไทยให้ดำรงถาวรสืบไป

2. คานการบริหารบุคคล แผนการศึกษาของทั้งสองมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ มหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งวิทยาลัยจิตภาวัน ได้ผลิตบุคคลระดับนักบริหาร นับเป็นการส่งเสริมวิชาการบริหาร ทั้งคานบุคคลและคานการศึกษา
3. คานการศึกษา ทุกสถาบันได้ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา บางสถาบันมีโครงการถึงระดับปริญญาเอก นับว่าเป็นการพัฒนาการศึกษา
4. คานบุคคล การศึกษาฝ่ายสงฆ์ โดยระดับบุคคลให้มีฐานะและวุฒิสูงขึ้นถึงขั้นวิชาชีพ (Profession) นับเป็นการส่งเสริมและพัฒนาบุคคล ซึ่งเป็นการพัฒนากำลังคน (Manpower) โดยปริยาย
5. ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ มีแนวโน้มที่จะโยงให้มีส่วนสัมพันธ์กับระบบบริหารการศึกษาฝ่ายฆราวาส จะเห็นได้จากการศึกษาสอนไคชั้นเปรียญธรรม 9 หรือ ป.ธ. 9 เทียบวุฒิระดับอนุปริญญา
6. คานวุฒิปริญญาตรีของทั้งสองมหาวิทยาลัยสงฆ์ ยังไม่มีการรับรองจากคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน นอกจากจะศึกษาต่อต่างประเทศ และไครับวุฒิปริญญาจากต่างประเทศ แต่กระทรวงกลาโหมยอมรับเป็นตำแหน่งอนุสาสน์ ปัจจุบันทั้งสองสถาบันกำลังดำเนินการเรื่องการรับรองจากคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนอยู่
7. คานหลักสูตร ทั้งสองมหาวิทยาลัยสงฆ์ ต่างพิจารณาร่างหลักสูตรของแต่ละแห่งโดยคณาจารย์ของแต่ละฝ่าย ซึ่งกำลังดำเนินการ โดยอิสระ ซึ่งยังมีไครับการรับรองจากทบวงมหาวิทยาลัย ปัจจุบันกำลังดำเนินการอยู่
8. คานอาจารย์สอนพระปริยัติธรรมและระดับปริญญาตรี มีทั้งบรรพชิตและฆราวาส โดยเลือกสอนตามความถองการ และความเหมาะสมของแต่ละวิชาที่สอน วุฒิอาจต่ำกว่าปริญญาตรีถ้ามีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์เฉพาะวิชา
9. การรับนักศึกษของทั้งสองมหาวิทยาลัยสงฆ์ รับทั้งพระภิกษุฝ่ายธรรมยุตติกา และฝ่ายมหานิกาย มีพระภิกษุฝ่ายมหานิกายเข้าศึกษาที่มหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยยังไม่ปรากฏว่ามีพระภิกษุฝ่ายธรรมยุตติกาเข้าศึกษา

ขอเสนอแนะ

เพื่อที่จะช่วยส่งเสริมให้การวิจัยเรื่อง ระบบบริหารการศึกษาด้านสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในประเทศไทยนี้ ได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น น่าที่จะได้มีการวิจัยในอนาคต ด้วยเรื่องต่อไปนี้

1. สสำรวจปัญหาและอุปสรรคบางประการในการบริหารการศึกษาด้านสงฆ์ ของแต่ละระดับ เพื่อค้นหาวิธีแก้ปัญหา
2. วิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาด้านสงฆ์ของแต่ละระดับการศึกษาในแต่ละสถาบัน เพื่อปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสม
3. การติดตามผลของบรรดาผู้สำเร็จการศึกษาวาดตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เพื่อประโยชน์ด้านการจัดการศึกษา
4. วิเคราะห์คุณสมบัติ และอำนาจหน้าที่ของผู้บริหารการศึกษาด้านสงฆ์ระดับสูงของแต่ละสถาบัน เพื่อประโยชน์ในการบริหารการศึกษาต่อไป
5. วิจัยสถาบันการศึกษาด้านสงฆ์ สถาบันอื่น ๆ ซึ่งอาจจัดตั้งขึ้นภายหลังการวิจัยนี้ เช่น วิทยาลัยสงฆ์วัดบ้านกร่าง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นสถาบันที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกฯ เพิ่มจัดตั้งขึ้น หรือสถาบันอื่น ๆ ที่จัดการศึกษาด้านสงฆ์ในต่างประเทศ เช่น ประเทศมาเลเซีย ประเทศอินโดนีเซีย ประเทศอังกฤษ เป็นต้น หรือสถาบันอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น สถาบันเมธีไทย เป็นต้น เพื่อประโยชน์ในการบริหารการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา